

Tarpžmogiškumo pradai

1. Tai, kas socialu, ir tai, kas tarpžmogiška

Paprastai tai, kas randasi tarp žmonių, priskiriama “to, kas socialu”, sričiai ir tuo būdu nutrinama nepaprastai svarbi riba, skirianti dvi esmiškai skirtingas žmonių pasaulio sritis. Aš pats padariau tą klaidą, kai bemaž prieš penkiasdešimt metų pradėjau savarankiškai orientuotis žinių apie visuomenę srityje ir ėmiau vartoti tada dar nežinomą tarpžmogiškumo sąvoką¹. Nuo tada man darėsi vis aiškiau ir aiškiau, kad čia turime reikalą su specialia kategorija ar net, jei čia galima metaforiškai pavartoti matematikos terminą, su mūsų buvimo specialia dimensija, būtent – su dimensija, kuri yra mums taip gerai žinoma, kad iki šiol neįstengėme iki galo suvokti jos savitumo. Tuo tarpu šio savitumo suvokimas yra nepaprastai svarbus ne tik mūsų mąstymui, bet ir mūsų gyvenimui.

Apie socialinius fenomenus galime kalbėti tada, kai daugelio žmonių bendrabūvis (*Miteinander-dasein*), jų tarpusavio sąsaja teikia bendras patirtis ir bendras reakcijas. Tačiau ši sąsaja reiškia tik tai, kad visas pavienes egzistencijas susieja ir aprėpia grupinė egzistencija; bet ji nereiškia, kad tarp vieno ir kito grupei priklausančių individų rastųsi bent šioks toks asmeniškasis ryšys. Žinoma, jie jaučia vienas kito atžvilgiu specifišką priklausomybę, kuri, taip sakant, iš esmės skiriasi nuo tarpusavio priklausomybės su kuo nors, kas tai grupei nepriklauso. Žinoma, tarpais – ypač mažesnių grupių gyvenime – randasi kontaktų, kurie dažnai skatina individualių santykių atsiradimą, nors taip pat dažnai tokių santykių atsiradimui kliudo. Vis dėlto priklausomybė tam tikrai grupei pati savaime jokių būdu neimplikuoja vieno grupės nario esminio santykio su kitu grupės nariu. Tiesa, iš istorijos yra žinoma grupės, kuriose būdavo net labai intensyvūs ir intymūs santykiai tarp dviejų grupės narių – kaip antai, japonų samurajų ar dorėnų karių homoerotiniai santykiai – ir tie santykiai buvo skatinami glaudesnio grupės rišlumo

vardan; tačiau apskritai paėmus reikia pasakyti, kad grupių vadai, ypač vėlesniuose žmonijos istorijos tarpsniuose, buvo linkę slopinti asmeninį santykių pradą kolektyvinio prado vardan. Ten, kur pastarasis viešpatauja ar bent vyrauja, žmogus jaučiasi palaikomas kolektyviškumo, gelbstinčio jį nuo vienatvės, pasaulio baimės, apleistumo, ir šios šiuolaikiniam žmogui nepaprastai svarbios funkcijos požiūriu, tarpžmogiškumas, asmens gyvenimas su asmeniu, vis labiau ir labiau yra užgožiamas kolektyviškumo. Kolektyvinis bendrumas (*Miteinander*) reikalingas tam, kad tramdytų asmenišką tarpusavio santykio (*Zueinander*) polinkį. Atrodo taip, tarsi susibūrę į grupę žmonės turėtų būti atsigręžę vien į grupės veiklą, o į grupės toleruojamus asmeninius santykių partnerius atsigręžtų tik antraeiluose susitikimuose.

Skirtumą tarp abiejų šių sričių labai aiškiai pajutau, kai kartą viename dideliame mieste prisijungiau prie demonstracijos, suorganizuotos judėjimo, kuriam aš pats nepriklausiau. Taip pasielgiau iš užuojautos bičiuliui, kurio tragišką likimą nujaučiau ir kuris buvo vienas iš to judėjimo vadų. Kai kolona formavosi, aš stovėjau ir kalbėjau su anuo bičiuliu ir dar su vienu geraširdžiu “laukiniu žmogumi”, kuris taip pat buvo jau paženklintas mirties ženklu. Tąsyk dar jaučiau juos abu tikrai stovinčius prieš mane, kiekvieną iš jų kaip artimą man žmogų, artimą net tuo, kas man buvo visiškai svetima; jaučiau kaip žmogų, kuris buvo taip kitoks negu aš, kad mano siela tarpais skausmingai atsitrenkdavo į jo kitoniškumą, bet kaip tik dėl to kitoniškumo autentiškai man priešstatydama būtį. Bet štai kolona pradėjo žygiuoti ir po akimirkos aš jau nustumtas nuo bet kokio Priešais, įsiliejęs į eiseną, be tikslo žygiavau kartu su jais, ir lygiai tas pat atsitiko su anais dviem, su kuriais dar ką tik keičiausi žmogišku žodžiu. Netrukus mes žygiavome pro kavinę, kurioje dieną anksčiau buvau susitikęs su vienu man tik prabėgomis pažįstamu muziku. Tą pačią akimirką atsivėrė durys, muzikas stovėjo ant slenksčio, pamatė mane,

¹ Plg. mano pratarinę Sombarto “Proletariato” pirmajam leidimui (mano parengto rinkinio “Die Gesellschaft” 1905 pirmas tomas).

tarsi tik mane būtų matęs, ir linktelėjo man galva. Ir tuojau pat pajutau, tarsi būčiau atskirtas nuo eisenos ir nuo šalia žengiančių bičiulių buvimo ir perkeltas tenai, priešais muziką. Aš jau nebejaučiau, kad vis dar žygiuoju tuo pačiu ritmu, o jaučiausi tarsi stovėčiau ten ir be žodžių, tik pritarimo šypsniu, atsakyčiau į jo pasveikinimą. Kai vėl suvokiau tai, kas faktiškai vyksta, eisena, kurios priešakinę gretą sudarėme mano draugai ir aš, kavinę jau buvome praėję.

Savaime suprantama, tarpžmogiškumo sritis yra kur kas platesnė negu vien simpatija. Jai gali priklausyti ir tokie paprasti atsitikimai, kai sausakimšame tramvajaus vagone du nepažįstami žmonės pasikeičia dėmesio žvilgsniais ir tuojau pat vėl nugrimzta į nenorėjimo-vienas-apie-kitą-žinoti konvencionalumą. Tačiau šiai sričiai turi būti priskirti ir visi, net ir atsitiktiniai, priešininkų susitikimas, jei tik jis paveikia jų laikyseną vienas kito atžvilgiu, t.y. jei tarp jų kas nors, kad ir kaip tai būtų nepastebima, įvyksta, nesvarbu, ar šią akimirką šitai yra emociškai nuspalvinta, ar ne. Čia svarbu tik tai, kad kiekvienam iš dviejų žmonių kitas stojasi priešais (*widerfährt*) kaip šitas konkretus Kitas, kad kiekvienas būtent taip suvokia kitą ir todėl kreipiasi į jį, kreipiasi taip, kad kitas nėra vien jo objektas, o yra partneris gyvenimo vyksme, nesvarbu, koks bus tas vyksmas – kad ir boksininkų kova. Svarbu yra štai kas: nebūti objektu. Kaip žinia, kai kurie egzistencialistai teigia, jog pamatinis faktas tarp žmonių yra tai, kad vienas kitam jie yra objektas; tačiau tuo mastu, kuriuo šitaip atsitinka, eliminuojama savita tarpžmogiškumo tikrovė, kontakto slėpinys. Visiškai eliminuoti jo neįmanoma. Imkime ryškų pavyzdį, kaip du žmonės stebi vienas kitą: esminis dalykas šioje situacijoje yra ne tai, kad vienas kitą paverčia objektu, o tai, kad jam to nepavyksta padaryti, ir tai, kodėl jam nepavyksta. Tai, kad galime virsti stebėjimo objektu, yra broožas, siejantis mus su visais daiktais. Tačiau tai, kad paslėptu manojo buvimo veiksmu aš galiu nubrėžti objektyvavimui neperžengiamą ribą, yra žmogaus privilegija. Būti suvoktam, būti suvoktam kaip visuma, įmanoma tik partnerio būdu.

Sociologijos požiūriu, mano pasiūlytam to, kas socialu, ir to, kas tarpžmogiška, skyrimui, gali būti paprieštarauta, jog visuomenę juk sudaro būtent žmonių santykiai, tad tų santykių teorija turėtų būti visiškai pagrįstai traktuojama kaip sociologijos pamatas. Tačiau čia pasireiškia “santykio” sąvokos dvi-prasmybė. Antai kalbame apie dviejų žmonių bendradarbiavimo santykius, tačiau taip kalbėdami turime omenyje ne tik tai, kas vyksta tarp jų kaip bendradarbių, bet ir ilgalaikę konstituciją, kuri

aktualizuojasi tuose įvykiuose, taip pat šitai aprėpia grynai individualius psichinius vyksmus, kaip antai, nesamo bendradarbio prisiminimą. Vis dėlto tarpžmogiškumo sfera aš vadinu tik tai, kas aktualiai vyksta tarp žmonių, nesvarbu, ar tai bus visiškai abipusiai įvykiai, ar tokie, kurie gali būti pakylėti ar išplėtoti iki abipusiškumo; nes abiejų partnerių dalyvavimas yra būtinas. Tarpžmogiškumo sfera yra vienas-priešais-kitą sfera; jos išplėtojimą vadiname dialogiškumu.

Todėl visiškai klaidinga būtų traktuoti tarpžmogiškus reiškinius kaip psichinius. Antai, kai du žmonės kalbasi vienas su kitu, tai, žinoma, jų pokalbiui iš esmės priklauso ir tai, kas vyksta vieno ir kito sieloje, tai, kas vyksta, kai žmogus girdi, ir tai, kas vyksta, kai jis pats rengiasi kalbėti. Tačiau visa tai yra tik neregimi patį pokalbį lydintys reiškiniai, tik prasmės prisodrintas fonetinis vyksmas, kurio prasmė yra ne kuriame nors iš pokalbio partnerių, ir ne abiejuose kartu, o tik jų kūniškame sąveikavime (*leibhaften Zusammenspiel*), šiame jūdvių *Tarp*.

2. Būti ir atrodyti

Tikroji tarpžmogiškumo srities problema yra buvimo ir atrodymo dvilypumas (*Zwiefalt*).

Tai, kad žmonės primygtinai rūpinasi tuo, kokią išpūdį jie daro kitiems, yra gerai žinomas faktas; tačiau iki šiol jis buvo aiškinamas greičiau moralinės filosofijos negu antropologijos požiūriu. O juk čia turime reikalą su bene svarbiausiu antropologinio apmąstymo dalyku.

Galima skirti du žmogaus egzistavimo būdus. Pirmasis gali būti nusakytas kaip gyvenimas iš esmės, gyvenimas, kurį sąlygoja tai, kas žmogus iš tikro yra, tuo tarpu antrasis yra gyvenimas iš įvaizdžio, gyvenimas, kurį sąlygoja tai, koku žmogus nori būti matomas. Apskritai, abu šie būdai yra sumišę vienas su kitu. Aišku, kad nedaug yra tokių žmonių, kurie visiškai nepriklauso nuo išpūdžio, kurį jie daro kitiems, tačiau vargiai rasime ir toki, kuris būtų valdomas vien to išpūdžio. Tad turime pasitenkinti tuo, kad skirsime žmones, kurių esmiškame elgesyje dominuoja viena, ir žmones, kurių esmiškame elgesyje dominuoja kita.

Savaime suprantama, ta perskyra pirmiausia galioja tarpžmogiškumo srityje, t.y. žmonių tarpusavio santykiuose (*im Umgang von Menschen miteinander*).

Imkime paprasčiausią, bet sykiu ryškiausią pavyzdį – situaciją, kurioje du asmenys žiūri vienas į kitą ir kurioje vienas asmuo priklauso pirmajam

grupiniam tipui, o kitas – antrajam. Esmės žmogus žiūri į kitą žmogų taip, kaip žiūrima į ką nors, su kuo turime reikalą asmeniškai (*persönlich abgibt*). Tai “spontaniškas”, “nesuvaržytas” žvilgsnis. Žinoma, jis nėra nepaveiktas ketinimo padaryti save suprantamą kitam, tačiau jo neįtakoja mintis apie tai, kokį įvaizdį apie žvelgiančiojo savybes jis gali ar turi sukelti tam, į kurį žiūrima. Kitaip elgiasi partneris: kadangi jam rūpi tas įvaizdis, kurį kitame žmoguje sukuria jo išraiška (*Erscheinung*) ir ypač “iškalbingiausia” tos išraiškos dalis – jo žvilgsnis, tai jis tą žvilgsnį “daro”; pasitelkdamas žmogui daugiau ar mažiau būdingą sugebėjimą pateikti žvilgsnyje tikrą būties elementą, jis padaro tokį žvilgsnį, kuris turėtų veikti ir dažnai veikia kaip spontaniška išraiška, ir ne tik kaip neva to, kas šiuo momentu vyksta jo psichikoje išraiška, bet ir kaip atspindį tam tikru būdu suformuotos asmeninės būties.

Beje, šitai turi būti kruopščiai atskirta nuo kitos pasireiškimo (*Scheinens*) srities, dėl kurios ontologinio teisėtumo neturėtų būti abejojama, nes čia turime reikalą su, taip sakant, teisėtais dalykais. Turiu omenyje “tikrosios regimybės” karalystę, kai, pavyzdžiui, jaunuolis mėgdžioja savo herojaus idealą ir mėgdžiojant staiga jį pagauna tai, kas yra faktiškai herojiška, arba toks likimo pavaizdavimas, kuris iššaukia autentišką likimą. “Teatro dau, kol tapsiu” – tuo būdu prisilytėjama būtent prie šio slėpinio. Čia nėra nieko tariama, pamėgdžiojimas yra tikras pamėgdžiojimas ir pavaizdavimas yra tikras pavaizdavimas, net kaukė yra kaukė, o ne apsimetinėjimas. Tačiau kai regimybė kyla iš melo ir yra melo per-smelkta, tarpžmogiškumo egzistencija atsiduria pavojuje. Čia kalbama ne apie tokį melą, kai apie kokį nors dalyką pasakoma netiesa: melas, kurį turiu omenyje, randasi ne dalykų padėtyje (*Tatbestand*), o pačioje egzistencijoje, ir jis kėsina į pačią tarpžmogišką egzistenciją. Tarpais kas nors, siekdamas patenkinti paprastą tuštybę, gali pajuokti tikrojo vyksmo tarp Aš ir Tu didįjį šansą.

Imkime du įsivaizduojamus žmones, kurie sėdi vienas šalia kito ir kalbasi – pavadinkime juos Petru ir Pauliumi – ir paskaičiuokime, kiek figūrų dalyvauja šiame pokalbyje. Pirmiausia čia yra Petras, koks jis nori atrodyti Pauliui, ir Paulius, koks jis nori atrodyti Petru; po to yra Petras, koks jis iš tikro atrodo Pauliui, kitaip sakant, Pauliaus susikurtas Petro įvaizdis, kuris paprastai visiškai nesutampa su tuo įvaizdžiu, kurio pageidautų Petras, ir *vice versa*; be to, dar yra Petras, koks jis atrodo pats sau, ir Paulius, koks jis atrodo pats sau; ir galiausiai, tikrasis Petras ir tikrasis Paulius. Dvi gyvos esybės ir šešios

vaiduokliškos figūros, įvairiausiai būdais įsiterpiančios į pokalbį! Tad kurgi dar gali tilpti tarpžmogiškumo tikrovė!

Kad ir ką kitose srityse reikštų žodis “tiesa”, tarpžmogiškumo srityje jis reiškia, kad žmonės perteikia vienas kitam tai, kas jie iš tikro yra. Tai reiškia ne tai, kad žmonės vienas kitam sako viską, kas ateina į galvą, bet tik tai, kad nė vienas iš jų tarp savęs ir kito žmogaus neįterpia jokios regimybės. Čia svarbu ne tai, kad vienas prieš kitą jie “leidžia sau atsipalaiduoti”, bet tai, kad žmogus kitam žmogui, kuriam jis atsiveria, leidžia dalyvauti savyje, dalyvauti savojoje būtyje. Čia svarbus tarpžmogiškumo autentiškumas; jei jo nėra, tai ir žmogiškumas negali būti autentiškas.

Todėl mes, pradėję suvokti, kad žmogaus krizė yra Tarp krizė, turime išvaduoti nuoširdumo (*Aufrichtigkeit*) sąvoką nuo lėkšto moralizuojančio pamokslavimo tono, kuris taip glaudžiai su ta sąvoka susijęs, ir leisti jai vėl skambėti kartu su tiesumo (*Aufreichtigkeit*) sąvoka. Kaip preistoriniais laikais žmogiškumo prielaida buvo tiesi eisena, taip ir ši reikalavimą gali įvykdyti tik tiesiai einanti siela, tik tikras nuoširdumas, nesuteptas jokios tariamybės, nes jis įveikė visa, kas tariama.

Bet kaip yra tada – galėtų kas nors paklausti, – kai pats kokio nors žmogaus būdas yra toks, jog jis daro gyvenimą priklausomą nuo tų savo įvaizdžių, kuriuos jis sukuria kituose? Ar toks žmogus dar gali tapti esmės žmogumi – ar jis gali atsisakyti savo būdo (*Art*)?

Taip paplitęs polinkis gyventi remiantis sukeltamuoju įspūdžio momentišku, o ne esmės pastovumu nėra joks “būdas”. Juk jis kyla iš to paties tarpžmogiškumo išvirkščiosios pusės: iš žmonių priklausomybės vienas nuo kito. Nėra lengva pasiekti, kad kiti patvirtintų mano esmę; tad regimybė ir siūlo savo pagalbą. Pasiduoti regimybei yra tikrasis žmogaus bailumas, jai atsispirti – tikroji jo drąsa. Tačiau tai nėra neišvengiama buvimo apibrėžtis (*Sosein*), nėra prievolė tokiu pasilikti (*Sobleibenmüssen*). Galima kovoti dėl grįžimo savęs, kitaip sakant, dėl pasitikėjimo esme. Kovoje tai laimint, tai pralaimint, tačiau ši kova niekad nėra beprasmė, ji nėra beprasmė net tada, kai atrodo, kad pralaimėjai. Tarpais tenka brangiai mokėti už gyvenimą iš esmės; tačiau niekad tas užmokestis nėra per didelis. Bet argi nėra blogos esmės, argi ji nesidaugina aplinkui? Nesu sutikęs nė vieno jauno žmogaus, kuris man būtų pasirodęs beviltiškai blogas. Žinoma, ilgainiui darosi vis sunkiau pralaužti vis storėjantį sluoksnį, užgožiantį esmę. Taip randasi klaidinga nebepa-

keičiamo “būdo” perspektyva. Ši perspektyva klaidinga; tai, kas geriausiai matyti, klaidina; žmogus kaip žmogus gali būti išganytas.

Pažvelkime dar kartą į anuos du, apsuptus iš visų pusių iliuzinių figūrų vaiduoklių. Vaiduoklį galima išginti. Įsivaizduokime Petrą ir Paulių, kurie pradeda bodėtis ir bodisi vis labiau tuo, kad juo pavaduoja pamėklės. Kiekviename jų pabunda ir stiprėja valia tapti pripažintiems kaip šie esantieji, o ne kaip kitaip. Matome, kaip tikrovė išgena regimybę ir kaip pastaroji po truputį ima trupėti, ir kaip asmens buvimo bedugnės šaukiasi viena kitos.

3. Asmeninis sudabartinimas

Be jokios abejonės, didesnę dalį to, ką šiandien žmonės vadina pokalbiu, būtų teisingiau, tiksliau vadinti plepalais. Apskritai žmonės nesikalba vienas su kitu; kiekvienas, nors ir atsigręžęs į kitą, iš tikro kreipiasi į fiktyvią instanciją, kurios vienintelė buvimo racija yra klausytis kalbančiojo. Šią būklę poetiškai išreiškė Čechovas pjesėje “Vyšnių sodas”, kur vienos šeimos nariai susieina į draugę tik tam, kad kalbėtų vienas kitam pro šalį. Tačiau tą, kas čia dar pasirodo kaip savyje užsidariusio žmogaus nedalia, tik Sartre’as pakylėjo iki gyvenimo principo lygio. Jo požiūriu, pašnekovus skiriančios mūro sienos yra neįveikiamos; tai, kad turime reikalą tik su savimi ir su savais reikalais, yra nepakeičiamas žmogaus likimas. Vidinė kito žmogaus egzistencija yra jo, o ne mano dalykas; nėra ir negali būti jokio betarpio sąlyčio su kitu. Čia aiškiau negu kur kitur pasimato nelemtas šiuolaikinio žmogaus fatalizmas, verčiantis iškrypimą laikyti nepakeičiamu buvimo būdu, nelemtą klaidžiojimą po akligatvius – pirmaprade *homo sapiens* lemtimi, o kiekvieną mintį apie išsivadavimą – reakcingu romantizmu. Kas tikrai suvokė, kokiu mastu mūsų karta prarado tikrąją laisvę, laisvą Aš ir Tu spontaniškumą, tą kiekvieno didžio šios rūšies pažinimo įpareigojantis pobūdis turėtų skatinti praktikuoti betarpiškumą, net jei pasirodytu, jog jis yra vienintelis pasaulyje, kuris taip elgiasi, ir nesiliauti tol, kol cinikus apimtų baimė ir jie atpažintų jo balse savo pačių slopinamo ilgesio balsą.

Svarbiausia tikro pokalbio sąlyga yra tai, kad kiekvienas pripažintų, jog jo partneris yra šis, būtent šis žmogus. Aš suvokiu jį, suvokiu, kad jis yra kitas, esmiškai kitas negu aš, šiuo savitu, tik jam vienam būdingu ir nepakartojamu būdu kitas negu aš, ir pripažįstu žmogų, kurį suvokiu, tad galiu visiškai rimtai kreipti savo žodžius į jį, būtent į jį. Galbūt man teks žingsnis po žingsnio mano požiūrį į kalbamą dalyką visu rimtumu priešinti jo požiūriui. Tačiau čia

jokiu būdu nesiekiami išklibinti jo įsitikinimus, svarbu yra tai, kad šį asmenį, šį asmenišką įsitikinimų nešėją aš priimu su visa savita jo būtimi (*Sosein*), iš kurios išaugo visi jo įsitikinimai, net ir tie, kurių neatitikimą tiesai turiu žingsnis po žingsnio įrodinėti. Sakau “taip” asmeniui, su kuriuo kovoju, kovoju su juo partneriškai, patvirtinu jį kaip tvarinį ir kaip kūrinį, patvirtinu ir tą, kuris prieštarauja man – būtent kaip tą, kuris man prieštarauja. Žinoma, dabar nuo jo priklausau, ar rasis tarp mūsų tikras pokalbis, žodžiu virtęs abipusiškumas. Tačiau tai gali rasti tik tada, kai kitą įteisinsiu savo atžvilgiu kaip žmogų, su kuriuo esu pasirengęs elgtis dialogiškai, ir tik tada galiu pasitikėti juo ir tikėtis, kad ir jis elgiasi partneriškai.

Tačiau ką reiškia (griežta prasme, kurią čia turiu omenyje) *suvokti* (*innewerden*) žmogų? Apskritai paėmus, suvokti daiktą arba esmę reiškia: patirti jį kaip visumą, tačiau sykiu be supaprastinančių abstrakcijų, visišką konkretybę. Bet žmogus, nors ir aptinkame jį kaip esmę tarp esmių ar net kaip daiktą tarp daiktų, vis dėlto priklauso visiškai kitai kategorijai negu bet kokie daiktai ar bet kokios esmės. Todėl žmogaus neįmanoma tikrai sugriebti (*erfassen*), jei nesugriebsime jo tik žmogui būdingo dvasios dorio požiūriu, dvasios, kuri lemiamu būdu dalyvauja šios gyvos būtybės asmeniniame buvime: asmenį apibrėžiančios dvasios. Tad suvokti žmogų reiškia pajusti (*wahrnehmen*) jo visumą kaip dvasios apibrėžtą asmenį, pastebėti dinaminį centrą, visose jo apraiškose, veiksmuose ar laikysenose įspaudžiantį regimą vienatimumo ženklą. Tačiau to pastebėti neįmanoma, jei (ir kol) kitas man yra izoliuotas stebėjimo (*Betrachtung*) ar net tyrinėjančio apžiūrinėjimo (*Beobachtung*) objektas, nes tuo būdu neįmanoma aptikti tos visumos, to centro. Tai tampa įmanoma tik tada, kai stichiškai (*elementar*) įžengsiu į santykį su kitu, kitaip sakant, kai jis man taps esamybe. Todėl suvokimą šia ypatinga prasme vadinu asmeniniu sudabartinimu.

Artimo kaip tam tikros – nors dažniausiai netobulai išplėtos – visumos, vienumo ir vienatimumo suvokimui mūsų dienomis priešinasi beveik viskas, kas yra laikoma specifiškai moderniu. Šiandien vyrauja analitinis, redukuojantis ir deducinis žmogaus požiūris į žmogų. Jis yra analitinis – ar tiksliau pseudoanalitinis, – nes visą psichofizinę būtį traktuoja kaip sudėtinę ir, vadinasi, skaidomą į dalis; tai galioja ne tik vadinamajai sąmonei, kuri gali būti tam tikru mastu suobjektinta, bet ir pačiam psichikos srautui, kuris niekad negali būti sugriebtas kaip objektyviai egzistuojantis daiktas. Tas požiūris yra

redukuojantis, nes asmens įvairovę maitinančią mikrokosminę galimybių pilnatvę norima redukuoti į schematiškas ir visur pasikartojančias struktūras. Galiausia, tas požiūris yra dedukcinis, nes remiasi prielaida, jog tapimo žmogumi faktas ar net pats tapimas gali būti išreikštas genetinėmis formulėmis, dar daugiau – šio tapsmo dinaminį centrinį individualybės principą galima pakeisti bendrąja sąvoka. Žmogaus požiūryje į žmogų siekiama ne tik “atkerėjimo” – jį dar galima būtų priimti – bet ir radikalaus išslaptinimo (*Entgeheimnisung*). Asmeniškumas, ta nuolatos artima misterija, kuri kadaise buvo tyliausiųjų ekstazių motyvas, tampa suniveliuotas.

Tai, ką pasakiau, nėra nukreipta prieš gamtos mokslų analitinį metodą. Šis metodas yra būtinas visur, kur tik jis padeda pažinti kokį nors reiškinį, sykiu nepakenkdamas kitai jo individualumo (*Individueität*) pažinimo rūšiai, individualumo, kuris peržengia metodo teisėto galiojimo srities ribas. Dvasios mokslas, kuris taiko analitinį metodą, turi neišleisti iš akių šios rūšies stebėjimo (*Betrachtung*) horizontalinės neperžengiamos ribos. Ši pareiga paverčia metodo taikymą gyvenime labai problemišku dalyku; nepaprastai sunku kiekvieną kartą atsižvelgti į tas ribas kaip tokias.

Jei sykiu norime uoliai kultivuoti “šiandieną” ir įžvalgiai parengti “rytdieną”, privalome mūmuse pačiuose ir po mūsų ateisiančiose kartose ugdyti dovį, kuris gyvena žmogaus vidujybėje kaip pelenė ir sykiu būsima princesė. Kai kas vadina tai intuicija, tačiau tai nėra visiškai vienareikšmė sąvoka. Aš teikčiau pirmenybę “realiosios vaizduotės” pavadinimui, nes iš esmės tai yra ne įžvalga (*Anschauung*), o drąsus įsiveržimas į Kita, tarsi galingas skrydis, reikalaujantis intensyviausio manosios būties aktyvumo – o juk kaip tik tai ir yra kiekvienos tikros vaizduotės skiriamasis bruožas, tik tiek, kad manojų veiksmo sritis čia yra ne visa-galimybė (*Allmögliche*), o žengiantis manęs pasitikti atskiras realus asmuo, kurį galiu bandyti sudabartinti tik šitaip ir ne kitaip – kaip visumą, vienumą ir vienatimumą, ir kaip visa tai vis iš naujo realizuojantį dinaminį centrą.

Tačiau – pakartokime dar kartą – visa tai gali įvykti tik gyvoje partnerystėje, kitaip sakant, tik tada, kai aš, dalindamasis su kitu mūsų bendrą situaciją, vitališkai nusiteikiu (*aussetze*) jo dalyvavimui toje situacijoje – būtent kaip jo dalyvavimui. Žinoma, šis mano nusiteikimas gali likti be atsako ir dialogika gali žūti pačioje užuomazgoje. Tačiau jei pavyksta pasiekti abipusiškumą, tai tarpžmogiškumas suveši tikrame pokalbyje.

4. Primetimas ir atvėrimas

Esu nurodęs du momentus, kurie stabdo tarpžmogiškumo augimą: įsiterpiančią regimybę ir jutimo (*Wahrnehmung*) nepakankamumą. Dabar turime dar ir trečią momentą, ryškesnį už anuodu, o šią kritinę valandą dar ir galingesnį už juos ir pavojingą kaip niekad.

Egzistuoja du būdai paveikti žmogų, jo pažiūras ir gyvenimo būdą. Pirmasis būdas – tai, kai norima kitam primesti save, savo nuomonę bei laikyseną tuo būdu, kad jis galvotų, jog dvasinis rezultatas yra jo paties jau turėtas įsitikinimas, kurį tas poveikis tik išlaisvino. Veikiant antruoju būdu veikiantysis stengiasi kito sieloje atrasti ir išplėtoti tuos joje esančius dalykus, kuriuos pats savyje laiko teisingais; kadangi tie dalykai yra teisingi, tai jie turi gyventi ir kito mikrokosmose kaip viena iš galimybių. Tereikia tik atverti tą kito potencialybę, atverti ne pamokymais, bet susitikimu, egzistenciniu esančiojo ir galinčiojo tapti bendravimu. Pirmasis būdas labiausiai išplėtotas propagandos, antrasis – auklėjimo sferose.

Save primetancio propagandisto, apie kurį čia kalbu, asmuo, kurį jis nori paveikti, apskritai nedomina kaip asmuo. Individualios savybės jam svarbios tik tuo mastu, kuriuo jomis galima pasinaudoti, patraukiant kitą į savo pusę, ir tuo tikslu šias savybes jis turi pažinti. Savuoju abejingumu viskam, kas asmeniška, propagandistas gerokai pralenkia net partiją, kuriai dirba. Partijai asmenų įvairovė yra reikšminga, nes kiekvieną asmenį pagal jo specifines savybes gali panaudoti įvairioms funkcijoms atlikti. Tiesa, asmeninis elementas čia imamas domėn tik jo specifinio pritaikomumo požiūriu, vis dėlto šiose ribose asmeniškumas praktiškai pripažįstamas. Tuo tarpu propagandai kaip tokiai individualios savybės greičiau yra kliūtis; propagandai rūpi tiesiog “daugiau”: daugiau narių, daugiau rėmėjų, platesnė socialinė bazė. Politinė priemonė, kai ji – kaip čia – įgyja kraštutinį pavidalą, reiškia: užvaldyti kitą, jį nuasmeniniant. Ši propagandos rūšis įvairiais būdais siejasi su prievarta; priklausomai nuo poreikių bei perspektyvų propaganda papildo ar pavaduoja prievartą, o galiausia ji yra ne kas kita, kaip tik sublimuota prievarta. Jos spaudimas sielai yra toks, kad susidaro autonomijos iliuzija. Politinė priemonė pasiekia tobulybę, kai sėkmingai panaikinamas žmogaus faktas.

Auklėtojas, kurį turiu omenyje, gyvena individų pasaulyje, kurio tam tikra dalis kas kartą patikima jo globai. Kiekvieną iš šių individų jis laiko tokiu, kuriam skirta tapti vieninteliu ir nepakartojamu

asmeniui ir kartu – subjektu tam tikros buvimo-užduoties, kurią gali atlikti jis ir tik jis. Kiekviena asmeniška esybė stojasi priešais jį kaip įtraukta į tokį aktualizacijos procesą ir jis iš savo asmeniškios patirties žino, kad aktualizuojančiosios jėgos nuolatos kovoja su priešingomis jėgomis. Jis išmoko suvokti save kaip aktualizuojančiųjų jėgų pagalbininką. Jis pažįsta tas jėgas: jos veikė ir jį ir veikia iki šiol. Būtent tą kūrinį, kurį jos jame sukūrė, jis vis iš naujo siunčia joms, perleidžia jį joms, naujai kovai ir naujai kūrybai. Jis negali jų primesti, nes tiki aktualizuojančiųjų jėgų veikimu, tai reiškia, kad jis tiki, jog tai, kas teisu, kiekviename žmoguje esti vieninteliu ir nepakartojamu asmenišku būdu. Jokio kito būdo tam žmogui primesti nevalia, tačiau kitas būdas, šio auklėtojo būdas, gali ir privalo atverti tai, kas yra teisu – tai, kas būtent čia nori tapti – ir privalo padėti jam vystytis.

Primetantis propagandistas iš tikro netiki net savuoju reikalu; juk jis netiki, kad savo jėgomis, nepasinaudojus jo metodais, kurių simbolis yra ruporas ir reklamos švieslentė, gali būti pasiektas rezultatas. Atveriantis auklėtojas tiki pirmaprade jėga, kuri yra pasklidusi ir sklinda visuose žmonėse, kad kiekviename suvešėtų savitu pavidalu; jis pasitiki, kad tas vešėjimas kiekvieną kartą yra reikalingas tik tos susitikimuose suteikiamos pagalbos, kurią jis ir yra pašauktas teikti.

Pasitelkęs du kraštutiniai priešingus pavyzdžius, parodžiau abiejų pamatinių laikysenų pobūdį ir tarpusavio santykį. Tačiau visur, kur tik žmonės bendrauja vieni su kitais, galima rasti ir vieną, ir kitą.

Anų dviejų principų – savęs primetimo kam nors kitam ir ko nors atvėrimo – nederėtų painioti su tokiomis sąvokomis kaip puikybė ir nuolankumas. Žmogus gali būti pilnas puikybės, bet nenorėti primesti savęs kitiems, kita vertus nepakanka būti nuolankiam, kad galima būtų atskleisti kitą. Puikybė ir nuolankumas yra sielos būsenos, pavieniai, psichologiniai faktai su etiniu akcentu; primetimas ir atvėrimas yra procesai, kurie vyksta tarp žmonių, tai antropologiniai faktai su nuoroda į ontologiją, būtent – tarpžmogiškumo ontologiją.

Etikos srityje Kantas suformulavo nepaprastai svarbų principą: niekadus nedera artimą traktuoti vien kaip priemonę, visuomet reikia jame matyti ir savaiminį tikslą. Šis teiginys skamba privalėjimo, plaukiančio iš žmogaus orumo idėjos, ženkle. Tuo tarpu mūsų iš esmės giminingi samprotavimai išplaukia iš ko kito, ką kita turi omenyje. Mums rūpi tarpžmogiškumo prielaidos. Antropologijos požiūriu, žmogus niekadus nėra izoliuotas, jis egzistuoja santykių tarp vieno ir kito žmogaus visumoje: tik

abipusė sąveika leidžia pakankamai **suvokti žmogiškumą**. Be to, kaip jau buvo **minėta**, tam, kad tarpžmogiškumas galėtų egzistuoti, yra būtina, kad į tarpą tarp asmeninės būties ir kitos asmeninės būties neįsiterptų pražūtinga regimybė; taip pat, kaip buvo sakyta, yra būtina, kad vienas kitą aprėptų ir sudabartintų su visa jo asmenine būtimi. Pagaliau trečia pamatinė tarpžmogiškumo sąlyga yra tai, kad nė vienas partneris nesistengtų primesti savęs kitam. Tai, kad vienas veikia kitą atverdama, jau nėra tokia prielaida; nors, žinoma, tai yra elementas, reikalingas tam, kad tarpžmogiškumas būtų pakeltas į aukštesnę pakopą.

Tai, kad kiekvienas žmogus tik jam vienam būdingu būdu yra skirtas pasiekti tikrąjį žmogiškumą, galima išreikšti aristoteliniu entelehijos – įgimtos savirealizacijos – įvaizdžiu; tačiau reikia neišleisti iš akių, kad tai tvėrimo kūrinio (*Schöpfungswerkes*) entelehija. Klaida šiuo atveju kalbėti tik apie individualiją; pastaroji yra tik bet kokios žmogiškumo realizacijos pirmapradiškai būtinas asmeniškasis darinys (*Gepräge*). Ne Pats kaip toks yra tai, kas galutinai svarbiausia, o faktas, jog žmogaus būties sutvėrimo prasmė kiekvieną kartą išsipildo kaip Pats. Tik abipusio žmonių atvėrimo funkcija, pagalba žmogui tampant Pačiu, abipusė pagalba tvariniškumą pripažįstančioje žmogiškumo savirealizacijoje iškelia tarpžmogiškumą į jo aukštumas. Dinamiška žmogiškosios esybės šlovė kūnu ir krauju apsireiškia tik dviejuose žmonėse, kurių kiekvienas, mintimi aprėpdamas kitą, sykiu aprėpia tai, kas yra aukščiausia ir yra būtent jam skirta, ir kas reikalinga tos nuskirties realizacijai, neketindamas primesti kitam nieko, kas yra jo realizacija.

5. Tikrasis pokalbis

Dabar derėtų aiškumo dėlei sutraukti tikrojo pokalbio požymius.

Tikrame pokalbyje įvyksta atsigręžimas į partnerį visa tiesa, kitaip sakant, kaip esmės atsigręžimas. Kiekvienas pokalbio dalyvis traktuoja partnerį, į kurį (arba partnerius, į kuriuos) kreipiasi, kaip šią asmenišką egzistenciją. Šiuo požiūriu, ką nors suprasti reiškia: sykiu sudabartinti pašnekovą tuo mastu, kuris šią akimirką yra įmanomas. Patiriančios jausmės ir realioji vaizduotė, papildanti tai, ką tos jausmės aptiko, veikia išvien, sudabartindami kitą kaip būtent šį, visuminį ir vienatinį asmenį. Kalbėtojas ne tik suvokia taip jam dabartiškąjį, jis traktuoja jį kaip savo partnerį, o tai reiškia: jis patvirtina (kiek patvirtinimas yra jo galioje) šią kitą būtį. Tikrasis jo

esybės atsigręžimas kito link aprėpia šį patvirtinimą, šią akceptaciją. Savaiame suprantama, patvirtinimas čia visiškai nebūtinai yra pritarimas; bet nesvarbu dėl ko nesutariu su kitu, pripažindamas jį kaip tikro pokalbio partnerį, aš sakau jam kaip asmeniui “taip”.

Toliau, jei turi rasti tikras pokalbis, tai kiekvienas, kuris jame dalyvauja, privalo pateikti (*einbringen*) save. Tai reiškia, kad jis privalo būti pasiryžęs visuomet sakyti tai, ką mano apie kalbamą dalyką. O tai savo ruožtu reiškia neapkarpytą ir neatidėtą dvasios įnašą. Net tiesiausi žmonės neįsivaizduoja, kad pokalbyje galėtų sakyti viską, “ką jie galėtų pasakyti”. Tačiau didžiojoje ištikimybėje, kuri yra tikrojo pokalbio kvėpavimo erdvė, tai, ką aš šią akimirką galėčiau pasakyti, jau yra manyje kaip tai, kas nori būti išsakyta, ir aš neturiu teisės šitai suturėti, sulaikyti savyje. Juk šitai man akivaizdžiu būdu yra paženklinta priklausomybės bendruomeniniam žodžio gyvenimui nuoroda. Ten, kur tikrai (*echtartig*) egzistuoja dialoginis žodis, būtina paisyti jo teisių ir nesislapstyti (*durch Rückhaltlosigkeit*). Tačiau nesislapstymas yra visiška plepalų (*Drauflosredens*) priešybė. Viskas galiausiai priklauso nuo “to, ką galiu pasakyti”, teisėtumo. Žinoma, turiu stengtis, kad tai, ką būtent dabar galėčiau pasakyti, bet ko dar neturiu kalbiniu pavidalu, būtų suformuota vidiniu žodžiu, o po to – išsakyta balsu. Kalbėjimas yra ir gamta, ir kūrinys, ir ūglys, ir darinys, ir ten, kur jis įgyja dialogo pavidalą, didžiosios ištikimybės kvėpavimo sferoje, jis privalo nuolatos iš naujo atbaigti jų abiejų vienybę.

Prie viso to dar prisideda ir regimybės įveikimas, apie kurį esu jau kalbėjęs. Tas, ką net tikrojo pokalbio atmosferoje yra užvaldžiusi mintis apie jo, kaip to, kas per jį yra sakoma, sakytojo poveikį, veikia kaip griovėjas. Kai užuot pateikęs tai, kas turi būti pasakyta, aš noriu pateikti savo besipuikuojantį Aš, negrįžtamai prarandu tai, ką galėčiau pasakyti – pažeistu pavidalu (*fehlbehaftet*) šitai išsismelkia į pokalbį ir pats pokalbis tampa pažeistas. Kadangi tikrasis pokalbis yra ontologinė sfera, kurią konstituuoja būties autentiškumas, tai bet koks regimybės proveržis gali ją pažeisti (*versehren*).

Tuo tarpu tada, kai pokalbis realizuoja savąją esmę, kai jis vyksta tarp partnerių, kurie tiesoje atsigręžia vienas į kitą, kalba nesislapstydami ir kai jie yra laisvi nuo noro sukelti regimybę, tada skleidžiasi įstabus, niekur kitur neatsirandantis bendruomeniškas vaisingumas. Žodis, atsidūręs tarp žmonių, kuriuos pačioje gelmėje pagauna ir atveria stichiško (*elementaren*) buvimo-kartu dinamika, žodis vis iš

naujo tampa substancija. Tarpžmogiškumas atveria tai, kas šiaip lieka užverta.

Dviejų žmonių pokalbyje šitai yra gerai žinoma; tačiau ir daugiabalsiame dialoge esu tai tarpais patyręs.

Apie 1914 metų Velykas kai kurių Europos tautų dvasios atstovų grupė susirinko trijų dienų pasitarimui, kuris buvo sumanytas kaip įžanginis pokalbis. Buvo ketinta bendromis jėgomis pasvarstyti, kaip galima būtų užkirsti kelią artėjančiai katastrofai. Dar nenustačius jokių kalbėjimo parametrų (*Modalitäten*), jau buvo susidariusios visos tikrojo pokalbio sąlygos. Nuo pat pirmos akimirkos tarp susirinkusiųjų įsiviešpatavo betarpiškumas. Nors daugelis jų iki tol nebuvo pažįstami, visi kalbėjo neregėtai atvirai ir aiškiai nebuvo nė vieno dalyvio, kuris apsimetintų. Jei žiūrėtume šio susitikimo tikslo, tai reiktų pripažinti, kad jis nepavyko (nors širdies gilumoje dar ir šiandien nesu tikras, kad turėjo nepasisekti); likimo ironija buvo ta, kad lemiamas susitikimas buvo numatytas rugpjūčio viduryje, o pasaulio istorijai pavyko savaime sudaužyti ratą. Ir vis dėlto nė vienas iš ano susitikimo dalyvių vėliau neabejojo, jog tąsyk dalyvavo tarpžmogiškumo triumfe.

Čia dar reikalinga viena pastaba.

Žinoma, ne visi tikrojo pokalbio dalyviai privalo kalbėti; tylintieji tarpai gali būti nepaprastai svarbūs. Tačiau kiekvienas turi būti pasiryžęs nevengti pasakyti tai, ką jis gali pasakyti, jei pokalbis pakryps taip, kad jam tektų tai padaryti. Savaiame suprantama, niekas negali iš anksto žinoti, kas tai bus: tikrojo pokalbio neįmanoma suplanuoti. Tiesa, nuo pat pradžių jis jau turi savyje nustatytą pamatinę tvarką, ir vis dėlto nieko negalima valdyti, pokalbio tėkmė priklauso nuo dvasios ir daugelis atranda tai, ką jis gali pasakyti, ne anksčiau, negu išgirsta dvasios šauksmą.

Vis dėlto yra visiškai aišku, kad visi pokalbio dalyviai be išimties turi būti taip nusiteikę, kad būtų pajėgūs ir pasirengę patenkinti tikro pokalbio reikalavimus. Autentiškumas tampa abejotinas jau tada, kai bent menkiausia dalis dalyvių traktuoja save (ir yra traktuojama kitų) kaip tuos, kuriems nėra skirta aktyviai dalyvauti. Tokia situacija gali virsti rimta problema.

Turėjau draugą, kurį laikiau vienu iš iškiliausių epochos žmonių. Jis buvo pokalbio meistras ir mėgo pokalbį; jo kaip pašnekovo autentiškumas buvo akivaizdus. Tačiau kartą atsitiko taip, kad jis su žmona, dviem bičiuliais bei jų žmonomis buvo susirinkę kartu ir kalbėjosi; moterys pokalbyje tiesiogiai nedalyvavo, nors jų buvimas, žinoma, buvo labai

svarbus. Vyrų pokalbis ilgainiui virto ginču tarp vieno ir kito (aš pats buvau trečias). Kitas pašnekovas, su kuriuo irgi draugavome, taip pat buvo kilnus žmogus ir puikus žodžio meistras, tačiau jis daugiau reikšmės teikė dalykiškumui bei konkretumui, o ne dvasios pretenzijoms, ir kategoriškai atmesdavo bet kokią eristiką. Bičiulis, kurį pavadinau žodžio meistru, kalbėjo ne ramiai ir rimtai, kaip jis paprastai kalbėdavo, o “žėrinčiai”, atakuojančiai, pergalingai. Pokalbis sužlugo.

Mūsų laikais, kai tikrosios pokalbio esmės supratimas tapo retenybe, jo prielaidas taip smarkiai deformavo paplitusi klaidinga viešoji nuomonė. Ją manoma, kad tokį pokalbį galima tinkamai suorganizuoti suinteresuotų klausytojų akivaizduoje ir su derama žurnalistų palyda. Tačiau vieši debatai, ypač “aukšto lygio”, negali būti nei betarpiški, nei spontaniški, nei nuoširdūs; tarp radijo vaidinimu paversto pasišnekėjimo ir tikrojo pokalbio nėra absoliučiai nieko bendra.